

Рецензія

на дисертаційне дослідження Турчиної Марії Олександрівни
**«Архетип трікстера та його інтерпретація в українській музичній
культурі кінця XX ст. – початку XXI ст.»**,

представлене на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 –
«Культурологія»

Звернення Марії Олександрівни Турчиної до теми «Архетип трікстера та його інтерпретація в українській музичній культурі кінця XX ст. – початку XXI ст.» у контексті культурологічних запитів актуалізується передовсім усвідомленням того факту, що будь-які явища в культурі, життєсвіті людини, мають місце для дослідницьких рефлексій, оскільки в сукупності створюють підґрунтя щодо пошуку стратегій синтезу різноманітних підходів до аналізу сьогочасної ситуації культури. Заявлене дисертаційне дослідження М. О. Турчиної представлене саме таким синтезом культурологічного та музикознавчого підходів щодо аналізу архетипу трікстера, що уможливило виявити сутнісну природу даного феномену в українській музичній творчості окресленого періоду.

Дослідження є переконливим свідченням пошуку нових культурологічних парадигм, концепцій, зокрема, в даному випадку – концептуалізації феномену трікстера: з одного боку, як універсалії культури, а з іншого – крізь призму архетипічних структур, трансгресивних практик, гри, перевтілень, маніпуляцій, симулякровості, сакросів тощо в українській музичній культурі кінця XX століття – початку XXI століття. Подібна дослідницька оптика є безсумнівно актуальною, яка успішно реалізувалася в авторському новаторському теоретичному доробку, що поза сумнівом поповнить вітчизняний культурологічний фонд ціннісними контекстами й інтерпретаціями.

Методологічно значимим є теоретичний розділ дисертаційної розвідки, де автором здійснено вдалу контекстну експлікацію понять «архетипу» і

«архетипічного образу» та їх розмежування як інваріанту в онтологічному розумінні (першообразу, матриці) та поліваріативності як конструюванні (динаміки образів), які постають підґрунтям щодо формування, дизайнування художнього образу трікстера.

Подібний підхід розуміння проблеми є методологічно конструктивним за кількох причин. По-перше, трікстер постає універсальним архетипом культури – загальнолюдським прообразом. По-друге, феномен трікстера продукує ідентичність, викликану до життя фактом соціального конструювання, генералізації традицій, уніфікації смаків, почуттів, символічної інтеграції, соціальної ментальності, що постає побудовою некласичного типу в межах культуротворчої парадигми.

По-третє, трікстер постає суб'єктом культуротворення, творчої комунікації, іншими словами, презентантом та репрезентантом повсякденної / масової / популярної культур, що допомогло автору констатувати його в персоналізації як культурного героя та героя культури в контексті сучасного українського музичного мистецтва та літератури: «*homo-zhlobalicus*» (Мухарський А.), опираючись на мистецьку течію «Жлоб-арт», українських народних образів *Кози та Маланки* в ораторії Г. Гаврилець «Барбівська коляда», *Гамлета* (п'єса «Гамлет, або феномен датського кацапізму» Л. Подерв'янського, жахОпера «Гамлет» Р. Григоріва та І. Разумейка), *Венічки Єрофеева* в поемі «Москва-Петушки» В. Єрофеева та однойменній опері С. Луньова.

Аксіологічними аспектами дослідження є лінгвістичний та інтерпретативний підходи, зокрема, поповнення інноваційного словника, оскільки термінологічні експлікації дедалі частіше цікавлять сучасних представників лінгвокультури, в яких з'являється можливість вивчити соціальне формування текстів (літературних в тому числі) як носіїв культурних значень та їх продукування як «соціальних текстів». Водночас, звернення до інтерпретативного підходу, дозволило здійснити багатомірне прочитання дослідження та розвинути відповідні внутрішні підходи, зокрема

застосування як музичних, так і вербальних алюзій, що створюють перевертання ролей контексту та самого тексту в модусах міфологічності, біблійності, залученості творів світових композиторів та їх виконання.

Плідним щодо культурологічної проекції є залучення перформативного підходу щодо аналізу трікстера в контексті карнавальності, де завжди підкреслена демонстраційна поведінковість, тілесність, дієвість, інсценування повсякденних практик тощо.

Заслуговує уваги дослідницька позиція автора щодо здійснення екстраполяції юнгіанського розуміння архетипу Тіні до феномена трікстера як психологеми, вираженої завдяки подвійній символіці героя та його Тіні (остання виступає як стихійна, природна, імпульсивна, інстинктивна). Дисертантка вдало аналізує архетип Тіні як «вагомий творчий потенціал, що віднайшов своє відображення в образі трікстера» (с. 53-54), як те, що належить багатій царині позасвідомого (З. Фрейд) та здатне сублимуватися завдяки мистецтву та творчості.

В дослідженні аргументовано проаналізовано співвідношення понять «культурний герой» – «трікстер» як амбівалентних складових, які формують змістовність архетипу трікстера. Водночас авторка аргументовано розкриває, з одного боку, смислову розбіжність базових дослідницьких категорій «культурний герой», «герой культури», «трікстер», а з іншого, їх апропріацію, де вони переходять один до одного, змішуються і творять нову конвенційну форму трікстера за крос-культурним типом. Такий підхід спричинений тим фактом, що тлом розгортання ідентичності трікстера та його трансформації є повсякденна культура, яка створює навколо себе символічний простір: культурна семантика значень та оцінок, смислів та конотацій супроводжує різні боки людської екзистенції, постаючи невіддільною від неї. Ці аспекти трікстера соціально забарвлені, визначаються специфікою соціальної групи, до якої він належить, одномірним сприйняттям ситуативного ряду його учасниками, оскільки побутова реальність є сприятливою цариною концентрації профанічних

смислів. Подібний аспект повсякденності цінний тому, що цілком суголосний культурологічному дискурсу і визначений як технологія життєдіяльності (за принципом функційності (Жак Ле Гофф) в соціальному сенсі.

Вдало продемонстрована динаміка героїзації антигероя, тобто своєрідна інтронізація «homo-zhlobalicus» до культурного героя шляхом міфологізації першого через концепт протиставлення реального та міфологізованого. Виходячи з культурно-специфічних сценаріїв, у ширші поведінкові зв'язки уможлиблюється здійснення різних комунікативних форм.

Варто відзначити потужний пласт залученого емпіричного матеріалу з царин літератури, музичної культури, української естрадної музики, також проектної діяльності: зокрема, це проект «Жлоб. Жлобство. Жлобізм» виставок «Жлоб-арт. Біомаса» 2013 року. Проте, фінальним акордом стала виставка в рамках восьмого мистецького форуму Art Kyiv Contemporary в Мистецькому Арсеналі, де були представлені різного роду перформанси: «Жлобопарк. Звіролюди», «Троєщинський гендель», «Терикони з насіння», «Китайське щастя». До даної події була видана «Енциклопедія українського жлобства» під назвою «Жлобологія. Мистецько-культурний проєкт». У праці представлені стислі есе, написані українськими письменниками, художниками, представниками української культурної еліти (Ю. Андрухович, С. Васильєв, В. Бебешко, Ю. Іздрик, Л. Подерв'янський, О. Лютий та інші автори).

Високо оцінюючи науково-дослідницький потенціал автора дисертаційної роботи Турчиної Марії Олександрівни, реалізований в дослідженні «Архетип трікстера та його інтерпретація в українській музичній культурі кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.», варто відмітити, що аргументовані узагальнення, результати безперечно відкривають перспективу подальшого збагачення в дослідницькому обігу інноваційного словника теоретичної, прикладної та музичної культурології. Водночас, як кожне новаторське

дослідження, дана розвідка викликає не скільки дискусійні, швидше, уточнюючі питання.

Очевидним залишається факт, що у сьогочасному світі, зокрема, медійно-комунікативному просторі, дедалі частіше продукуються «хибні вкиди», «симулякрів уявлення», які транспонуються до цінностей культури, легітимуються, впливаючи на аксіологічні установки людини. На Ваше переконання, яка аксіологічна роль трікстера в означеному комунікативному аспекті? Він є творцем чи конструктором в контексті технології продукування цінностей?

Загалом, дисертаційне дослідження Турчиної Марії Олександрівни «Архетип трікстера та його інтерпретація в українській музичній культурі кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.» є новаторським щодо продукування актуальних методологічних розробок у культурологічній царині, завершеним самостійним доробком, в якому засвідчено високу полемічну культуру та пошуково-запитальний потенціал автора. Подане дисертаційне дослідження Турчиної Марії Олександрівни «Архетип трікстера та його інтерпретація в українській музичній культурі кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор М. О. Турчина заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія», галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Доктор культурології,
доцент, в. о. професора кафедри
теорії та історії культури
НМАУ імені П. І. Чайковського

Л. Д. Бабушка